

PV STAGES

BEGINSITUATIE

Het grootste aantal van de leerlingen stroomt door vanuit een 3^{de} graad B.S.O. of T.S.O. - opleiding. Sommigen deden stage-ervaringen op in de rust- en verzorgingssector of binnen de kinderverzorging.

Een aantal leerlingen komt over van het hoger verpleegkundig onderwijs of doet zijn jaar over. Deze groep beschikt uiteraard over ziekenhuiservaring.

Het zijn in 't algemeen sterk "doe-gericht" ingestelde leerlingen. Dit dient als basisgegevens gehanteerd te worden.

Het merendeel van de leerlingen heeft evenwel geen ziekenhuiservaring opgedaan in relatie met stage. Mogelijk is er vertrouwdheid of bekendheid vanuit persoonlijke of familiale ervaringen.

Wij vertrekken evenwel vanuit een concept dat geen voorafgaande ziekenhuisstage vereist.

ALGEMENE DOELSTELLINGEN

1 Stage-aanbod en omschrijving

Richting Ziekenhuisverpleegkunde

		1ste jaar	2de jaar	3de jaar
Klinisch onderwijs		16	18	20
Stage	Ziekenhuisverpleegkunde	6	10	11
	Algemene verpleegkunde	6	6	7
	Praktijk	4	2	2

Richting psychiatrische verpleegkunde

		1ste jaar	2de jaar	3de jaar
Klinisch onderwijs		16	18	20
Stage	Algemene verpleegkunde	6	8	4
	Psychiatrische verpleegkunde	6	9	14
	Praktijk	4	1	2

Klinisch onderwijs is het praktisch deel van de opleiding in de verpleegkunde waar de leerling de gelegenheid krijgt om in rechtstreeks of onrechtstreeks contact met het verpleegkundig beroepsveld een toepassing te vinden van de verworven kennis en vaardigheden.

Klinisch onderwijs wordt omschreven als:

- stage;
- gerichte studiebezoeken;
- stagevoorbereiding;
- verslaggeving;
- stagenabespreking.

De stage is dus een belangrijk onderdeel in de opleiding tot verpleegkundige. Door het ervaren van levensechte situaties kan de leerling immers met de daad meemaken wat het betekent verpleegkundige te worden.

Stage is een onderwijsleersituatie en een leeractiviteit die essentieel didactisch is.

Onderwijsleerprocessen die bij de stage aan bod komen zijn:

- imiteren;
- oefenen van vaardigheden;
- transfer;
- feedback;
- reflectie;
- leren leren.

Al deze leersituaties komen uitvoerig aan bod in de vakken PAV, Psychologie, Algemene Verpleegkunde (o.a. thema Geïntegreerde Vaardigheden) en vormen een uitnodiging tot vakoverschrijdende samenwerking.

2. Concept

Het leren is enerzijds afhankelijk van de begeleiding van het leerproces, maar de leerling is zelf ook verantwoordelijk voor het slagen van de stage.

Verantwoordelijkheid nemen uit zich in:

- een goede voorbereiding;
- een optimaal benutten van de stagetijd.

Bij de omschrijving van de onderwijsleerprocessen in klinisch onderwijs baseren we ons op het leermodel van Kolb.

Kolb ontwikkelde een model van ervaringsleren waarbij zowel theorie als praktijk een plaats krijgen. We bespreken het hierbij kort omdat in onze opleiding, en zeker voor klinisch onderwijs, de praktijkervaringen van studenten centraal staan.

Ieder van ons ontwikkelt tijdens zijn leven een manier van leren, een manier van zich oriënteren op de wereld.

Kolb kwam tot de conclusie dat leren zich als een cyclisch proces voltrekt. Binnen deze cyclus onderscheidt hij vier stadia:

1. concrete ervaringen;
2. observatie en reflectie;
3. vorming van abstracte begrippen;
4. toetsing van begrippen in nieuwe situaties.

Concrete ervaring

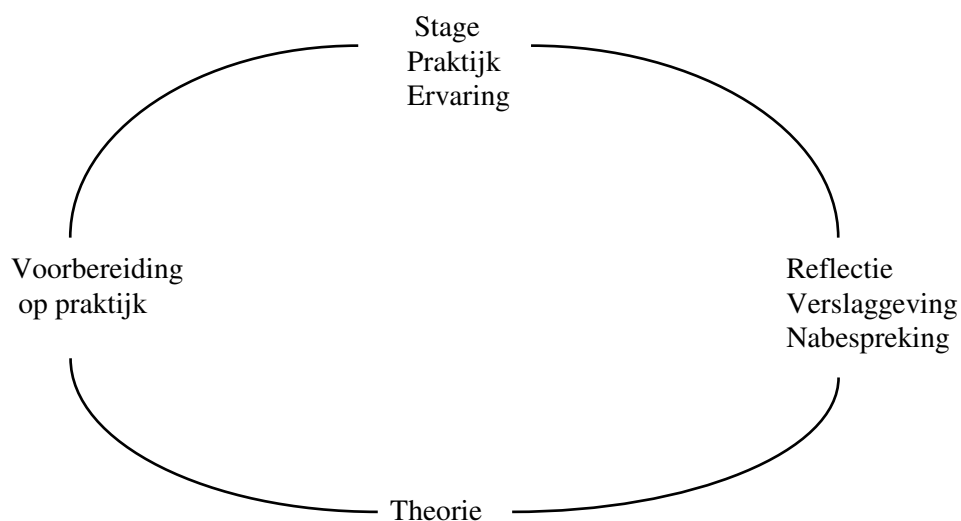


Een concrete ervaring groeit uit tot een leerervaring op voorwaarde dat:

- de ervaringen besproken wordt;
- de leerling nadenkt/reflecteert over de ervaringen;
- de leerling vervolgens zoekt naar veralgemening of generalisatie;
- de leerling zich voorbereidt op een nieuwe concrete ervaring.

Alzo ontwikkelt zich een nieuwe leercyclus.

We hernemen nu dit schema met termen die meer in ons dagelijks taalgebruik thuishoren:



De student ontwikkelt zich tot een zelfstandig functionerende verpleegkundige.

Het begrip stage moet dus ruim geïnterpreteerd worden en bekeken in functie van het opleidings- en beroepsprofiel.

ERVARINGSGESTUURD ONDERWIJS

De stages worden zo mogelijk opgevat vanuit alle vakken (vakoverschrijdend). De leerkrachten formuleren voorstellen naar stage-doelstellingen. Als gevolg hiervan worden er naast de algemene doelstellingen per domein ook specifieke (verpleegtechnische) doelstellingen en leerpunten geformuleerd.

3. Algemene doelstellingen

De opleiding en de stage concentreren zich op taken van de verpleegkundige in acute en in chronische situaties.

Kennen:

- kennismaking met het beroep/beroepsveld;
- de betekenis van de verschillende vakken in de opleiding ontdekken en deze kunnen situeren in het geheel;
- verduidelijken van de beroepsmotivatie.

Kunnen:

- verpleegtechnische en relationele vaardigheden;
- toepassen van algemene beroepsvaardigheden.

Zijn:

- persoonlijkheidsprofiel van de verpleegkundige verduidelijken;
- aanzet tot en/of vervolmaking met betrekking tot attitudenvorming;
- stilstaan bij en verwoorden van ervaringen.

Doelstellingen gericht op begeleiding en vooruitgang:

- vormgeving eigen leerproces;
- eigen verantwoordelijkheid van de leerling met betrekking tot het leren op stage;
- de leerling is bereid tot het sturen van zijn leerproces door:
 - reflectie op gedrag, ervaringen, beleving;
 - benutten van feedback tot verbeteren van zijn/haar prestaties.
- evaluatie van stagedoelen en geplande acties;
- benoemen van aandachtspunten voor resterende stages.

ORGANISATORISCHE ASPECTEN EN MINIMALE MATERIËLE VEREISTEN

1. Organisatorische aspecten

Onder klinisch onderwijs verstaan we de stage en de voorbereiding, de verslaggeving en bespreking ervan alsook gerichte studiebezoeken.

Men kan dit organiseren onder vorm van studiebezoeken, voordrachten, kijkstages, oefenstages en oefenlessen als voorbereiding op de oefenstage.

Het klinisch onderwijs verloopt onder de verantwoordelijkheid van de onderwijsinstellingen.

Het coördineren, het organiseren, het pedagogisch toezicht en de begeleiding van de leerlingen vallen onder de verantwoordelijkheid van een leerkracht:

- gegraduateerde verpleegkundige of vroedvrouw;
- gebrevetteerde verpleegkundige, voor zover die functie vorig schooljaar uitgeoefend werd.

Tussen de onderwijsinstelling en de stage-instellingen worden er schriftelijke stage-overeenkomsten afgesloten waaronder minstens volgende punten aan de orde komen:

- de namen van de wederzijdse verantwoordelijken;
- het aantal leerlingen per dienst per stageperiode;
- de studie jaren;
- de duur en de spreiding van de stages in de tijd;
- de verzekering inzake burgerlijke aansprakelijkheid en begeleiding van de stages.
- de verklaring vanwege de stage-instelling te voldoen aan de erkenningvoorwaarden.

De stages worden ingericht in erkende diensten in de intramurale, de transmurale, de ambulante sector en de thuisverpleging. Hoogtechnologische diensten zijn uitgesloten. Grenzen trekken is evenwel moeilijk omwille van de verscheidenheid aan stageplaatsen (universitair-regionaal ziekenhuis).

De stages verpleegkunde kunnen, zonder een afwijking aan te vragen georganiseerd worden volgens de in de sector geldende dienstregelingen.

Enkel in het derde leerjaar van de vierde graad secundair onderwijs mogen de leerlingen maximaal 3 weekend- en maximaal 3 nachtstages doen.

De stage-organisatie volgt strikt de indeling van het schooljaar: met name kunnen er geen stages georganiseerd worden tijdens kerst-, paas-, of zomerverlof. Indien er stage moet ingehaald worden kan dit tijdens het herfst- of het krokusverlof.

Tenminste 75 % van het totale stagevolume wordt georganiseerd in stagediensten, gevestigd in de Vlaamse Gemeenschap en in de bicommunautaire instellingen in het Brusselse hoofdstedelijk gewest.

De diensten en instellingen moeten beschikken over de nodige klinische, sociale en pedagogische hulpmiddelen voor de opleiding van de leerlingen.

- organisatie van de verpleegkundige zorg:
 - methodische vorm van verpleging - liefst volgens het S.V.H.;
 - een systeem van patiënttoewijzing waarbij de student ingeschakeld wordt en de mogelijkheid krijgt om voor een beperkt aantal patiënten totaalzorg op te nemen;
 - leermomenten positief discrimineren t.o.v. routinetaken.

- stagementor:
 - vaste mentor per stageplaats die instaat voor de directe begeleiding van de leerling als de stagebegeleiding niet aanwezig is;
 - minstens hetzelfde opleidingsniveau als de student;
 - ingeschakeld in het verzorgingsteam;
 - heeft enkele jaren ervaring en de reputatie van bekwaam te zijn;
 - neemt deel aan projecten voor permanente vorming (beroepsgerelateerd en pedagogisch);
 - is zelf bereid om leerlingen te begeleiden en beschikt over pedagogische kwaliteiten;
 - staat achter de opleidingsdoelen;
 - krijgt op de dienst voldoende bewegingsvrijheid om leersituaties te scheppen;
 - durft aanvaardbare risico's nemen waarbij de leerling de gelegenheid krijgt om te experimenteren;
 - zorgt ervoor dat de kwaliteitsnormen ook zonder begeleiding van de school gehanteerd worden;
 - contactpersoon tussen de dienst en de stagebegeleiding;
 - ondersteunt collega's in de begeleiding van leerlingen.

3. Minimale eisen die aan de leerlingen gesteld worden

- aangepaste kledij en schoeisel;
- bijhouden/instuderen van de tot nog toe geziene leerstof;
- leerbereide houding, actief gericht naar het benutten van leermomenten;
- de nodige voorbereidingen neergeschreven in de stagemap (zie bijlage);
- voorleggen van stagemap en stageboek volgens gemaakte afspraken.

Specifieke doelstellingen en inhouden PV STAGES

De leerling zal met diverse disciplines kennismaken tijdens de stages.

Hierna volgt een voorbeeld van stageplanning voor het eerste jaar ziekenhuisverpleegkunde of psychiatrische verpleegkunde.

De leerling ontwikkelt sociale vaardigheden en verpleegtechnische vaardigheden tijdens de hulpverlening bij de dagelijkse activiteiten van de bewoners.

De leerling aanvaardt de bejaarde patiënt / chronisch gehandicapte met zijn eventuele beperktheden op fysisch en psychisch gebied.

De leerling maakt kennis met de psychiatrie in het kader van de geestelijke gezondheidszorg. De leerling leert het gedrag te observeren en contacten leggen met een patiënt.

De leerling krijgt een globaal inzicht in pre- en postoperatieve zorgen.

De leerling leert sociale en verpleegtechnische vaardigheden patiëntgericht uitvoeren en aanpassen (heelkundige ingreep).

De leerling krijgt een globale kijk op de observatie en de behandeling van de patiënt op een geneeskundige afdeling.

De leerling leert sociale en verpleegtechnische vaardigheden patiëntgericht uitvoeren en aanpassen (observatiepatiënt/ geneeskundige patiënt).

Chronische zorg

Bejaardenzorg / Gehandicaptenzorg

bijv. - RVT

- PVT

- Geriatrie

Geestelijke Gezondheidszorg

Verpleegkundige specialiteiten

Heelkunde

Verpleegkundige specialiteiten

Geneeskunde

Hierna volgt een voorbeeld van stageplanning voor het 2de jaar ziekenhuisverpleegkunde. of psychiatrische verpleegkunde

Zie eerste jaar, uitbreiding:

- hij verwerft inzicht en kennis in de normale verouderingsverschijnselen op de verschillende terreinen;
- hij herkent pathologische verouderingsverschijnselen.

Zie eerste jaar, uitbreiding:

- de leerling maakt kennis met de behandelingsmogelijkheden binnen de geestelijke gezondheidszorg en bekwaamt zich verder in observaties en relatievaardigheid.

Zie eerste jaar, uitbreiding:

- het verwerven van kennis, vaardigheden en inzicht in de algemene en specifieke pre-, peri-, en postoperatieve zorgen bij iedere heelkundige ingreep. Verdere bekwaming in observatie;
- zicht op complicaties;
- relationele vaardigheden verder uitbouwen bij de heelk. patiënt.

Zie eerste jaar, uitbreiding:

- kennis, inzicht en vaardigheden verwerven in verband met de observatie en behandeling van de geneeskundige patiënt;
- aandacht voor psycho-sociale zorgaspecten;
- relatievaardigheden ontwikkelen.

Bejaardenzorg

- bijv. - RVT
- PVT
- Geriatrie

Geestelijke Gezondheidszorg

Verpleegkundige specialiteiten Heelkunde

Verpleegkundige specialiteiten Geneeskunde

Hierna volgt een voorbeeld van stageplanning
voor het 3e jaar ziekenhuisverpleegkunde of
psychiatrische verpleegkunde

Zie eerste en tweede jaar,
uitbreiding:

- hij integreert somatische en niet-somatische zorgen bij zieke bejaarden;
- hij verwerft inzicht in pathologische verouderingsverschijnselen en hun behandeling.

Zie eerste en tweede jaar,
uitbreiding:

- de leerling verwerft inzicht en vaardigheid in de behandelingsmogelijkheden binnen de geestelijke gezondheidszorg en bekwaamt zich verder in observaties en relatievaardigheid.

Zie eerste en tweede jaar,
uitbreiding:

- het verwerven van kennis, vaardigheden en inzicht in de pre-, peri-, en postoperatieve zorgen bij specifieke heelkundige ingrepen;
- uitdieping van observaties en contacten bij de heelkundige patiënt;
- ontwikkeling van organisatievaardigheid en inzicht in administratieve taken.

Zie eerste en tweede jaar,
uitbreiding:

- kennis, inzicht en vaardigheden verder uitbouwen m.b.t. de observatie en behandeling van de geneeskundige patiënt;
- uitdieping van observaties en contacten bij de geneeskundige patiënt;
- ontwikkeling van organisatievaardigheid en inzicht in administratieve taken.

Bejaardenzorg

- bijv. - RVT
- PVT
- Geriatrie

Geestelijke Gezondheidszorg

**Verpleegkundige specialiteiten
Heelkunde**

**Verpleegkundige specialiteiten
Geneeskunde**

PEDAGOGISCHE EN DIDACTISCHE WENKEN

1 Differentiatie volgens opleidingsniveau

Bij de opleiding verpleegkunde is de stage reeds vanaf het eerste leerjaar geïntegreerd.

Heel wat leerlingen komen evenwel uit een verzorgingsrichting (personenzorg) en zijn derhalve vanuit hun beginsituatie met stage vertrouwd. Voor anderen is het een volkomen nieuw gegeven.

Het zijn in 't algemeen sterk "doe-gericht" ingestelde leerlingen. Dit dient als basisgegeven gehanteerd te worden.

Voor de individuele leerling is er een groei naar steeds meer zelfstandigheid, verantwoordelijkheid, flexibiliteit en deskundigheid. Uiteraard heeft een eerstejaarsleerling meer gerichte opdrachten en begeleiding nodig.

Stage wordt gepland:

- in relatie met het stadium in de opleiding (theorie, vaardigheden en casusstudie);
- in relatie tot het verwerven van beroepsbekwaamheid; de fasen die hierin onderscheiden worden hangen samen met de fasen die iemand doorloopt in de evolutie van leek naar expert (Benner) nl. oriëntatie, voorbereiding, opleiding

- de beroepsoriënterende
- de beroepsvoorbereidende
- de beroepsopleidende stage

Beroepsoriënterend: aangewezen voor het eerste jaar

Beroepsvoorbereidend: aangewezen voor het tweede jaar

Beroepsopleidend: aangewezen voor het derde jaar.

De verschillende soorten stage lopen evenwel automatisch door de verschillende jaren heen.

Vanuit verschillende invalshoeken (onderzoek, onderwijs en ervaringen) is een toename van het aantal stage-uren per jaar waardevol voor de opleiding. In de lessentabel is deze toename terug te vinden.

De stagedoelen worden progressief doorheen de opleiding aangepast afhankelijk van het niveau dat men in het betrokken leerjaar wil behalen. We kunnen hiervoor verschillende classificatiemodellen hanteren, zoals bv dit:

1. Alle activiteiten gebeuren onder supervisie van de stagebegeleid(st)er of stagementor en het initiatief wordt dan ook door hen genomen. De gegevensverzameling, het herkennen van belangrijke gegevens gebeurt met veel hulp.
2. De gegevensverzameling, het verwerken ervan, het ordenen van deze gegevens en het pogen toe te passen in een verpleegsituatie kan door de student gebeuren met minder hulp (hulp komt meestal na de actie).
3. De leerling kan handelen, beslissingen nemen in het verpleegkundig proces en kan zelfstandig werken. Hij kan ook reflecteren over het eigen handelen.

De leerling leert de verworven kennis hanteren, toetsen en inoefenen aan de hand van opgelegde opdrachten die zullen worden uitgevoerd op de stageterreinen.

De leerlingen kunnen de gegevens verwerken in een stageverslag (volgens de principes van het SVH-plan) en toepassen in een **geïntegreerde proef** tijdens het laatste jaar. Het stageverslag kan worden aangepast aan de specifieke situatie van de stagedienst. Leerlingen worden aangespoord om leersituaties goed te benutten en hierin een eigen verantwoordelijkheid te ontwikkelen.

2. Stagevoorbereiding en nabespreking.

Lesperiodes en stageperiodes wisselen elkaar af. Iedere lesperiode wordt er in de lessen Klinisch onderwijs tijd besteed aan stagevoorbereiding en stagenabespreking, alsook aan geïntegreerde gevallenstudies (casusuitwerkingen, totaalbenaderingen).

Al de stagegegevens worden gebundeld in een individuele stagemap (zie bijlage).

Deze omvat:

- overzichtsstaat stageperiodes - disciplines - uren;
- stagecontract;
- stagedoelstellingen;
 - algemene doelstellingen;
 - afdelingsdoelstellingen;
 - persoonlijke leerpunten;
- technieklijsten.

Inhoud stagevoorbereiding:

De leerling bereidt individueel en onder begeleiding van zijn stagemeter/peter de volgende stageperiode voor. Hulpmiddel hiertoe biedt de info-bundel per stagedienst die de leerling in de bibliotheek kan raadplegen.

De algemene en de specifieke dienstdoelstellingen worden geformuleerd op cognitief (kennen), psychomotorisch (kunnen) en affectief (zijn) niveau.

De leerling zal ook zijn persoonlijke leerpunten formuleren in termen van gedrag en middelen, om zijn persoonlijk doel te bereiken binnen een tijdslimiet die hijzelf opgeeft.

De leerling bepaalt:

- zijn eigen leerroute;
- eigen tempo;
- eigen kennen en kunnen.

De stageopdracht (progressief in moeilijkheidsgraad) wordt uitgelegd.

Er wordt een praktijkgerichte en realiteitsgetrouwe casusstudie uitgevoerd waaruit progressie moet blijken en die de mogelijkheid biedt tot integratie van vakken ziekenhuisverpleegkunde of psychiatrische verpleegkunde, medische wetenschappen, sociale wetenschappen en algemene verpleegvakken.

Inhoud stagenabespreking:

- stage-ervaringen worden besproken;
- opvolging of de geformuleerde doelstellingen bereikt werden;
- reflectie op de evaluatie;
- nagaan of de stageboekopdracht goed gerealiseerd werd.

3. Stagebegeleiding

De methodische praktijkbegeleiding houdt in het eerste jaar intensieve begeleiding in. Geleidelijk wordt deze begeleiding minder intensief, op het einde van het derde leerjaar is de leerling in staat om te werken onder supervisie.

Elementen in het individueel begeleidingsplan:

- de doelstellingen en leerpunten zijn concreet en eenvoudig geformuleerd in waarneembaar gedrag;
- de mogelijkheden van de leerling in zijn stadium van opleiding worden gemeten aan de doelstellingen van de stage op dit niveau;
- naarmate de complexiteit van de doelstellingen toeneemt zal de leerling deze leren opsplitsen (onder begeleiding) om ze alzo te verwezenlijken;
- na de stage komt de leerling tot zelfevaluatie: in welke situaties en in welke mate heb ik de vooropgestelde doelen bereikt en waarom;
- nieuwe aandachtspunten voor een volgende stage worden geformuleerd, eventueel niet bereikte doelen opnieuw geformuleerd;
- een rode draad doorheen de verschillende stages wordt opgesteld zodat er een continuïteit in de begeleiding zichtbaar is:

Hierin komen aan bod:

- stagebegeleiding vanuit de onderwijsinstelling;
- stagementoren: studentgerichte verpleegkundigen uit de werksector die hierin een bijkomende vorming krijgen, ondersteund vanuit de school. Zij zijn verantwoordelijk voor de coördinatie en de opvang van de leerlingen op dienst;
- hoofdverpleegkundigen en afdelingsverpleegkundigen.

Om systematisch te leren op stage beschikt de student over algemene en een specifieke doelstellingen/leerpunten (tijdens de stagevoorbereiding geformuleerd) die overeenkomen met de fase van opleiding. Deze moeten ter kennis gebracht worden aan de stagebegeleid(st)er en stagementor (worden neergeschreven in de stagemap). Hierdoor kunnen zij weten wat de leerling wil bereiken en kan het leren leren gestuurd en geëvalueerd worden.

4. Evaluatie

Leerlingen hebben nood aan permanente evaluatie in functie van het leerproces:

- feedback zonder beoordeling systematisch na iedere samenwerking;
- evaluatie op basis van duidelijk geformuleerde en eventueel opgesplitste doelstellingen;
- tussentijdse evaluaties; tijdige bijsturing bij langere periodes;
- van evaluatie tot zelfevaluatie van de student;
- evaluatietransparantie, inzicht in de wijze van beoordeeld te worden;
- eindevaluatie via standaardformulier, dat een duidelijk onderscheid maakt in de verschillende deelaspecten;
- vakoverschrijdende bespreking van stage-ervaringen.

5. Voorbeelden van stageterreinen

- 1ste jaar ziekenhuisverpleegkunde:

heelkunde;

geneeskunde;

bejaardenzorg of gehandicaptenzorg.

- 1ste jaar psychiatrische verpleegkunde:

geneeskunde;

geestelijke gezondheidszorg;

heelkunde.

- 2de jaar ziekenhuisverpleegkunde:
geneeskunde;
heelkunde;
geestelijke gezondheidszorg;
moeder/kind of pediatrie;
geriatrie.
- 2de jaar psychiatrische verpleegkunde:
ziekenhuisstages: geneeskunde
heelkunde
geriatrie
stages in de geestelijke gezondheidszorg (acute, chronische, K-diensten, psycho-geriatrie...).
- 3de jaar ziekenhuisverpleegkunde:
geneeskunde;
heelkunde;
bejaardenzorg;
thuiszorg;
keuzestage uit: geneeskunde / geneeskundige specialiteiten (consultatie, dagopname, intensieve zorgen, oncologie), heelkunde / heelkundige specialiteiten (spoedopname, operatiezaal).
- 3de jaar psychiatrische verpleegkunde:
stages in de geestelijke gezondheidszorg (acute, chronische, K-diensten, psycho-geriatrie, dagverpleging, M.P.I., ...);
stages in de thuiszorg.

6. Het aanleggen van een stagedossier per leerling

Omwille van het vertrouwelijke karakter der documenten en de eisen gesteld door het beroepsgeheim is het nodig om alle verslagen en evaluaties centraal in de school te bewaren.

Samenstelling stagedossier:

- alle verslaggeving i.v.m. stage/klinisch onderwijs;
- staat van gedane stagedisciplines;
- uurtabel der gepresteerde deeldisciplines, opvolging van aan-/afwezigheden;
- evaluatieformulieren gedurende de ganse opleiding.

De hogergenoemde stagemap is een individueel werkdoosier dat de leerling zelf ter bewaring krijgt om zijn leerproces te sturen.

BIBLIOGRAFIE

Aarts, M.R., *Studievaardigheden, Reeks Verpleegkunde Modulair*, KAVANAH, Dwingeloo, 1992.

Beleidsnota van de minister van Volksgezondheid. Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 131/18-95,96.

Benner, P. *From novice to expert*. California, Addison- Wesley, 1984.

Benner, P., *Uncovering the wonders of skilled practice by listening to nursing stories*, Critical Care Nurse, Aug. 1992, blz. 83-96.

Burggraeve, *Van zelfontplooiing naar verantwoordelijkheid*, Acco, Leuven, 1987.

Centrum voor Ziekenhuis- en Verplegingswetenschap, *Herdenken van het klinisch onderwijs in de verpleegkunde*, onuitgegeven document studiedag 25/02/97.

Commissie van de Europese Gemeenschappen, *Aanbeveling voor een richtlijn betreffende psychiatrische verpleegkunde in de Europese Gemeenschap*, 1986.

De Vleeschouwer F., *Stageverlenende instellingen*, onuitgegeven document studiedag C.Z.V. 25/02/97

Kolb, D.A., *Experimental learning. Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1984.

Ministerieel besluit van 14 januari 1993, B.S. 10.03.93, *Vaststelling van de lijst van diploma's, certificaten en andere titels van verantwoordelijk algemeen ziekenverpleger afgeleverd door de lid-Staten van de Europese Gemeenschap* - Bijlage 1 en 2 van Mevr. L. Onkelinx.

Ministeriële omzendbrief S.O.Z. (91) 15, 10.07.91, *Stages ingericht in bedrijven of instellingen ten behoeve van de leerlingen in het voltijds secundair onderwijs*

NVKVV, *Beroepsprofiel van de psychiatrische verpleegkundige of de verpleegkundige in de Geestelijke Gezondheidszorg*. Brussel, De Mont 1994.

NVKVV, *Ontwerp beroepsprofiel verpleegkundigen en vroedvrouwen*, Brussel, 1996.

van der Bruggen, H., *Stage in de verpleging*, Elsevier/ De Tijdstroom 1997

Van Riet, C., *Onderzoek naar de tijd die studenten-verpleegkunde op stage besteden aan leren*, onuitgegeven document - verhandeling lic.Medische Sociale Wetenschappen 1986.

Vlaamse Onderwijsraad, *Advies over het beroepsprofiel- en opleidingsprofiel van de verzorgende*, Brussel, 1994.

Vlaamse Onderwijsraad, *Beroepsprofiel voor verpleegkundigen*, Brussel, 1997.

Wetenschappelijke vereniging voor verpleegkunde en vroedkunde, *Naar een eigen profiel voor de ASBO-verpleegkundige*. Symposium, 1992.

CODA